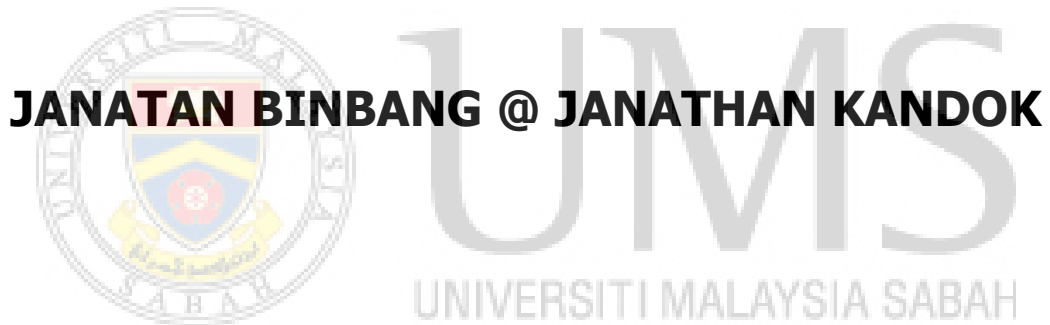

***SUNDAIT* KADAZANDUSUN: DOKUMENTASI DAN
ANALISIS**

**SEKOLAH PENGAJIAN SENI
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH
2011**

***SUNDAIT* KADAZANDUSUN: DOKUMENTASI
DAN ANALISIS**

JANATAN BINBANG @ JANATHAN KANDOK

**TESIS INI DIKEMUKAKAN UNTUK
MEMENUHI SYARAT MEMPEROLEHI IJAZAH
DOKTOR FALSAFAH**

**SEKOLAH PENGAJIAN SENI
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH
2011**

UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

BORANG PENGESAHAN TESIS

JUDUL : _____

IJAZAH : _____

SAYA : _____ SESI PENGAJIAN : _____

(HURUF BESAR)

Mengaku membenarkan tesis *(LPSM/Sarjana/Doktor Falsafah) ini disimpan di Perpustakaan Universiti Malaysia Sabah dengan syarat-syarat kegunaan seperti berikut:-

1. Tesis adalah hak milik Universiti Malaysia Sabah.
2. Perpustakaan Universiti Malaysia Sabah dibenarkan membuat salinan untuk tujuan pengajian sahaja.
3. Perpustakaan dibenarkan membuat salinan tesis ini sebagai bahan pertukaran antara institusi pengajian tinggi.
4. Sila tandakan (/)

SULIT (Mengandungi maklumat yang berdarjah keselamatan atau kepentingan Malaysia seperti yang termaktub di AKTA RAHSIA RASMI 1972)

TERHAD (Mengandungi maklumat TERHAD yang telah ditentukan oleh organisasi/badan di mana penyelidikan dijalankan)

TIDAK TERHAD

Disahkan oleh:

(TANDATANGAN PENULIS)

(TANDATANGAN PUSTAKAWAN)

Alamat Tetap: _____

(NAMA PENYELIA)

TARIKH: _____

TARIKH: _____

Catatan:

*Potong yang tidak berkenaan.

*Jika tesis ini SULIT dan TERHAD, sila lampirkan surat daripada pihak berkuasa/organisasi berkenaan dengan menyatakan sekali sebab dan tempoh tesis ini perlu dikelaskan sebagai SULIT dan TERHAD.

*Tesis dimaksudkan sebagai tesis bagi Ijazah Doktor Falsafah dan Sarjana Secara Penyelidikan atau disertai bagi pengajian secara kerja kursus dan Laporan Projek Sarjana Muda (LPSM).

PENGAKUAN

Karya ini adalah hasil kerja saya sendiri kecuali nukilan, ringkasan dan rujukan yang tiap-tiap satunya telah saya jelaskan sumbernya.

30 Jun 2011

Haji Janatan Binbang @ Janathan Kandok
PY20078370

UMS
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

PENGESAHAN

NAMA : HAJI JANATAN BINBANG @ JANATHAN
KANDOK

KAD MATRIK : PY20078370

TAJUK : *SUNDAIT* KADAZANDUSUN: DOKUMENTASI
DAN ANALISIS

IJAZAH : DOKTOR FALSAFAH

TARIKH VIVA : 30 JUN 2011

PENYELIA

Prof. Madya Dr. Low Kok On:

Tandatangan

UMS
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

PENGHARGAAN

Syukur kepada Allah Rabul Jalil kerana dengan limpah kurniaNya tesis ini dapat disiapkan mengikut perancangan. Setinggi-tinggi terima kasih diucapkan kepada Profesor Madya Dr. Hj. Ismail bin Ibrahim, Dekan Sekolah Pengajian Seni, UMS, yang telah menghulurkan begitu banyak bantuan dan nasihat kepada penulis. Kepada Dr. Low Kok On, pengkaji merakamkan jutaan penghormatan dan terima kasih atas komitmen dan dedikasi beliau dalam mendorong, membimbing dan menyelia penyelidikan penulis sejak dari peringkat awal sampailah tesis ini disiapkan sepenuhnya. Seterusnya, penulis juga mengucapkan ribuan terima kasih kepada Encik Romzi Abdullah, yang berperanan sebagai pembantu dan penterjemah dalam sepanjang kerja lapangan penulis. Tidak ketinggalan, ucapan terima kasih turut dirakamkan kepada Puan Rita Lasimbang, Cikgu Noraini binti Kamit, Encik Micheal Salad, Encik Azlan Abdullah, Ketua Anak Negeri Alexander Kadir dan Ketua Anak Negeri Abar Gumpai atas bantuan memperkenalkan informan dan menterjemah *sundait* ke dalam bahasa Melayu. Penulis juga terhutang budi kepada setiap informan yang sudi mengorbankan masa untuk membolehkan pengkaji menyempurnakan kerja lapangan. Kepada Pengarah Kastam Sabah, Tuan Hj. Mohd. Kassim bin Ismail, pengkaji mengucapkan terima kasih atas kelulusan cuti panjang atas justifikasi menyiapkan penyelidikan ini. Kepada isteri penulis, Norsiah S.M. Kumar dan anak-anak, Khairul Farhan Janatan, Nabil Alwan Janatan dan Atiqah Syasya Janatan, terima kasih atas sokongan moral dan kesabaran kalian memahami erti "bapa selalu ghaib daripada pandangan" selama hampir empat tahun lamanya. Akhir sekali, bagaikan *sundait* yang berbunyi, "*Oruai poposawit, nga aled mongunawit (Sundait)*" [Menyangkutnya sekejap, merungkainya lama (Teka-teki)], tajuk penyelidikan ini "*Sundait* Kadazandusun: Dokumentasi dan Analisis memang mudah disebut namun memerlukan titik peluh, masa, ketekunan, pemikiran tajam, bantuan dan doa daripada semua pihak yang berkaitan untuk menyiapkannya. Mujurlah anda semua sudi membantu!

Haji Janatan Binbang @ Janathan Kandok
30 Jun 2011

ABSTRAK

***SUNDAIT* KADAZANDUSUN: DOKUMENTASI DAN ANALISIS**

Fokus utama penyelidikan ini ialah *sundait* dan kaitannya dengan unsur kepercayaan, kepekaan, pengajaran dan pandangan dunia orang Kadazandusun. Tahap-tahap penting penyelidikan ini ialah merakam, mentranskrip, membuat pengkelasan dan menganalisis *sundait* untuk mengesan kepercayaan, kepekaan, pengajaran dan pandangan dunia orang Kadazandusun. Kaedah analisis yang digunakan ialah kaedah kualitatif. Melalui kerja lapangan, pengkaji telah merakam lima ratus tiga puluh enam buah *sundait* dan maklumat kegiatan "bersundait" daripada informan pelbagai keturunan Kadazandusun di beberapa lokasi terpilih di Pantai Barat dan Pedalaman Sabah. Hasil kerja lapangan telah ditranskrip ke dalam dua bentuk teks verbatim (teks verbatim *sundait* dan teks temu bual *sundait*) dan diterjemahkan ke dalam bahasa Melayu serta disusun mengikut lokasi tempat kajian. Penyelidikan ini telah menghasilkan tiga dapatan yang signifikan. Pertama, pengkelasan lima ratus tiga puluh enam buah *sundait* kepada beberapa kelas yang mencerminkan budaya hidup orang Kadazandusun. Kedua, beberapa subgenre *sundait* orang Kadazandusun, konteks "bersundait" dan fungsi-fungsi *sundait* dalam masyarakat orang Kadazandusun telah dikenal pasti. Ketiga, Unsur Kepercayaan, Kepekaan, Pengajaran dan pandangan dunia orang Kadazandusun. Secara keseluruhannya, penyelidikan ini memberikan empat sumbangan penting. Pertama, pengabadian lima ratus tiga puluh enam buah *sundait* untuk tatapan generasi akan datang. Kedua, penjenisan *sundait* kepada beberapa subgenre merupakan input yang signifikan bagi melestarikan khazanah rakyat ini. Ketiga, konteks dan fungsi "bersundait" membolehkan kita memahami konteks "bersundait" yang tepat dalam budaya orang Kadazandusun. Keempat, kepercayaan, kepekaan, pengajaran dan pandangan dunia orang Kadazandusun membolehkan pembaca umum memahami konsepsi orang Kadazandusun terhadap alam ghaib dan kepercayaan, alam nyata, tumbuh-tumbuhan, binatang dan diri manusia.

ABSTRACT

The objective of this study was to investigate the riddles or sundait(s) of the Kadazandusun people. During the course of the research the author recorded, transcribed, classified and analyzed various sundait (s) in order to understand the belief, sensitivity, teaching elements and world view of the Kadazandusun. The analysis methods used were qualitative. As a result of the fieldwork exercise, the author managed to record five hundred and thirty-six sundait (s) (along with their contexts) from informants of Kadazandusun descent living on the west coast and interior of Sabah. The data obtained from the fieldwork was transcribed into two forms of verbatim text i.e., the sundait (s) themselves and the accompanying interviews. Both verbatim texts were translated into the Malay language and listed to show the location of the study. Overall, the research has made several important contributions to the study of Kadazandusun riddles via the classification of five hundred and thirty-six sundait (s) into various classes that reflect the cultural life of the Kadazandusun; the identification of several sundait (s) subgenres, and their contexts and functions in Kadazandusun society; and the identification of Kadazandusun views on various aspects of the physical and spiritual worlds, including plants, animals and the self.

KANDUNGAN

Halaman

PENGAKUAN	ii
PENGESAHAN	iii
PENGHARGAAN	iv
ABSTRAK	v
<i>ABSTRACT</i>	vi

Bab 1: Pengenalan

1.1 Sejarah Ringkas Teka-teki	1
1.2 Definisi Teka-teki dan <i>Sundait</i>	3
1.3 Latar Belakang Kajian	5
1.4 Permasalahan Kajian	7
1.5 Objektif Kajian	9
1.6 Lokasi Kajian	10
1.7 Metodologi dan Kaedah Kajian	10
1.7.1 Kerja lapangan	10
1.7.2 Tahap Mentranskrip <i>Sundait</i>	11
1.7.3 Tahap Mendokumentasi Teks Verbatim <i>Sundait</i>	11
1.7.4 Penganalisan	12
1.8 Kerangka Teori	13
1.9 Kepentingan Kajian	16
1.10 Orang Kadazandusun: Satu Pengenalan	17
1.11 Penutup	28

Bab 2: Tinjauan Literatur

2.1 Pendahuluan	29
2.2 Kajian Teka-teki di Barat (Eropah dan Amerika)	29
2.3 Kajian Teka-teki di Luar Benua Eropah dan Amerika	38
2.4 Kajian Teka-teki di Asia Tenggara	43
2.5 Kajian <i>Sundait</i>	53
2.6 Penutup	57

Bab 3: Kerja Lapangan dan Hasil Kerja Lapangan

3.1	Pendahuluan	61
3.2	Kerja Lapangan Mengumpul Maklumat daripada Informan	63
3.2.1	Tahap Mengenal pasti Lokasi Tempat Kajian dan Informan	64
3.2.2	Tahap Membuat Temu Janji dan Menemu bual Informan	67
3.2.3	Tahap Mentranskrip <i>Sundait</i>	69
3.2.4	Tahap Mendokumentasi Teks Verbatim <i>Sundait</i>	70
3.3	Kerja Lapangan dan Hasil Kerja Lapangan di Daerah Kota Kinabalu	71
3.4	Kerja Lapangan dan Hasil Kerja Lapangan di Daerah Tuaran	97
3.5	Kerja Lapangan dan Hasil Kerja Lapangan di Daerah Kudat	126
3.6	Kerja Lapangan dan Hasil Kerja Lapangan di Daerah Kota Belud	140
3.7	Kerja Lapangan dan Hasil Kerja Lapangan di Daerah Keningau	165
3.8	Kerja Lapangan dan Hasil Kerja Lapangan di Daerah Ranau	180
3.9	Batasan dan Dapatan Kerja Lapangan	184

Bab 4: Pengkelasan *Sundait*

4.1	Pendahuluan	189
4.2	Pengkelasan Teka-teki Berdasarkan Pembayang	191
4.3	Pengkelasan Teka-teki Berasaskan Pembayang dan Jawapan	197
4.4	Pengkelasan Teka-teki Berdasarkan Kategori Subjek (Jawapan)	198
4.5	Pengkelasan <i>Sundait</i> Berasaskan Subjek Kategori (Jawapan)	201
4.6	Pengkelasan <i>Sundait</i> Hasil Kerja Lapangan	204
4.7	Pengkelasan <i>Sundait</i> Berasaskan Subjek Kategori	206
4.7.1	Alam Ghaib dan Kepercayaan	207
4.7.2	Adat	208
4.7.3	Abstraksi (<i>Abstraction</i>)	209
4.7.4	Alam	210
	a) Angkasa dan Alam Fizikal	210
	b) Kejadian Semula jadi dan Kejadian Alam	211
	c) Unsur Alam: Air, Angin, Ombak dan Unsur Alam fizikal dan bukan fizikal hasil buatan manusia	212

d) Kegiatan yang Berkait dengan Alam Fizikal	212
4.7.5 Tumbuh-Tumbuhan, Peralatan dan Aktiviti Pertanian	
a) Tumbuh-tumbuhan Liar, Bunga Liar, Rumput dan Anatominya	213
b) Pokok Buah-buahan dan Buah-buahan (Liar atau pun yang ditanam)	214
c) Pokok Bukan Buah-buahan dan Pokok Berbuah yang Buahnya Tidak Dimakan Manusia	216
d) Tumbuh-tumbuhan Liar yang boleh Dimakan	217
e) Kejadian Semula jadi Tumbuh-tumbuhan	218
f) Tanaman Jenis Bijiran	218
g) Tanaman Jenis Sayur-sayuran	219
h) Peralatan Pertanian dan Hasil Pertanian yang Berkaitan	219
i) Aktiviti Menanam, Menuai, Memproses dan Menjaga Hasil Tanaman	220
4.7.6 Binatang	
a) Binatang Liar bukan serangga serta Anatominya	221
b) Burung dan Binatang Bersayap lain	222
c) Serangga Liar, Ulat, Rama-Rama dan Serangga di Rumah	223
d) Binatang Air Laut dan Air Tawar seperti Ikan, Udang, Ketam dll.	224
e) Binatang Ternakan, Binatang Peliharaan, Kelahiran dan Anatominya	225
f) Binatang Bercengkerang dan Anatominya	225
g) Binatang Peliharaan dan Bukan Peliharaan di Rumah	226
h) Aktiviti Membuat Alat Memburu, Alat Menangkap Ikan dan Peralatan Pertanian	226
i) Peralatan Menangkap Ikan, Memburu Binatang dan Menghalau Binatang	227

j) Kelakuan Semula jadi Binatang dan Kelahiran Binatang	228
k) Aktiviti Mengambil Hasil Binatang dan Hasil Makanan daripada Binatang	228
4.7.7 Tempat Tinggal, Aktiviti dan Kehidupan Sehari-hari	
a) Tempat Tinggal: Kampung, Rumah, Bahagian Rumah dan Kelengkapan Rumah lain	229
b) Kemudahan Awam dan Kenderaan	231
c) Aktiviti Kehidupan dan Kehidupan Sehari-hari di Rumah	231
d) Aktiviti Memasak, Bahan Masakan, Makanan yang dimasak, Bahan Pengawet, Bahan Membuat Minuman Tradisional, Makan dan Minum	232
e) Peralatan Kegunaan di Rumah, Peralatan Mengangkat Air dan Peralatan Dapur dll	233
f) Perniagaan dan Hal-hal Lain yang Berkaitan	236
g) Aktiviti Pelajaran dan Alatan yang Berkaitan	236
h) Aktiviti Riadah dan Alatan Riadah	236
i) Kemalangan dan Kejadian yang Tidak Diingini	237
4.7.8 Diri Manusia	
a) Manusia dan Anatominya	238
b) Kelahiran, Umur dan Kematian	239
c) Sifat Semula jadi dan Perbuatan Manusia	240
d) Pakaian, Menjahit, Perhiasan, Alat Perhiasan Manusia, Alat Mengemaskan Diri dan Alat Keperluan Fizikal Lain	240
e) Perasaan, Kejadian, Perkara dan Benda Lain yang Berkait dengan Manusia	241
4.8 Dapatan Pengkelasan <i>Sundait</i> Hasil Kerja Lapangan dan Penutup	
	242

Bab 5: Subgenre, Konteks dan Fungsi *Sundait*

5.1	Pendahuluan	250
5.2	Subgenre Teka-teki Beuchat	250
5.3	Subgenre Teka-teki Inon Shahrudin dan Harun Mat Piah	251
5.4	Penjenisan Subgenre <i>Sundait</i>	255
5.5	Subgenre <i>Sundait</i> Berdasarkan Bentuk	255
5.5.1	<i>Sundait</i> Soalan	255
5.5.2	<i>Sundait</i> Deskriptif	256
5.5.3	<i>Sundait</i> Puisi	257
5.6	Subgenre <i>Sundait</i> Berdasarkan Isi	260
5.6.1	<i>Sundait</i> Mantera	260
5.6.2	<i>Sundait</i> Berunsur Lucah	262
5.7	Subgenre <i>Sundait</i> Berdasarkan Bunyi	264
5.8	Konteks	266
5.8.1	Konteks Lokasi dan Situasi "Bersundait"	267
a)	Musim Menuai	267
b)	Konteks "Bersundait" di Luar Musim Menuai Padi	268
5.8.2	Peraturan dan Etika "Bersundait"	269
5.8.3	Pantang Larang "Bersundait"	274
5.9	Fungsi <i>Sundait</i>	
5.9.1	Fungsi Hiburan	277
5.9.2	Fungsi Melegakan Cabaran Berkerja	279
5.9.3	Fungsi Penjelasan	280
5.9.4	Fungsi Mengisi Masa Lapang	281
5.9.5	Fungsi Menguji Kepintaran	282
5.9.6	Fungsi Mendalami dan Mengekalkan Bahasa	282
5.9.7	Merisik wanita	283
5.10	Penutup	284

**Bab 6: Unsur Kepercayaan, Kepekaan, Pengajaran dan Pandangan Dunia
Orang Kadazandusun**

6.1 Pengenalan	287
6.2 Unsur Kepercayaan dalam Sundait	287
6.3 Unsur Kepekaan dalam Sundait	298
6.4 Unsur Pengajaran dalam Sundait	331
6.5 Pandangan Dunia dalam Sundait	338
6.6 Penutup	341

Bab 7: Penutup 343

BIBLIOGRAFI 347

LAMPIRAN 354

UMS
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

Senarai Jadual

Jadual 3.1: Justifikasi Pemilihan Lokasi Kajian	66
Jadual 3.2: Senarai Penterjemah Menurut Etnik Kadazandusun	69
Jadual 3.3: Umur dan Jantina Informan	185
Jadual 4.1: Model Pengkelasan Teka-teki Harun Mat Piah (1989)	197
Jadual 4.2: Pengkelasan Teka-teki Inon Shahrudin (1988)	198
Jadual 4.3: Pengkelasan Teka-teki Filipina Berasaskan Subjek Kategori (Hart: 1964)	200
Jadual 4.4: Model Pengkelasan <i>Sundait</i> Williams (1963)	202
Jadual 4.5: Model Pengkelasan <i>Sundait</i> Topin (1995)	203
Jadual 4.6: Model Pengkelasan <i>Sundait</i> Lokman Abdul Samad (2004)	203
Jadual 4.7: Model Pengkelasan <i>Sundait</i> Kandok (2010)	245
Jadual 5.1: Model Pengkelasan Teka-teki Inon Shahrudin (1988)	253
Jadual 5.2: Model Pengkelasan Teka-teki Harun Mat Piah (1989)	254

Senarai Rajah

Rajah 2.1: Model Pengelasan Teka-teki Berasaskan Struktur Georges dan Dundes (1963)	36
Rajah 4.1: Proses Biasa Penciptaan <i>Sundait</i>	206

UMS
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

Senarai Peta

Peta Sabah 3.1: Tempat Pengumpulan *Sundait* Kadazandusun

66

Senarai Singkatan

USDA	:	United Sabah Dusun Association
KDCA	:	Kadazandusun Cultural Association
BNBCC	:	British North Borneo Chartered Company
INPES	:	Institut Penilaian Sastera

UMS
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

BAB 1

PENDAHULUAN

1.1 Sejarah Ringkas Teka-teki

Teka-teki, iaitu satu daripada genre sastera rakyat bukan bercorak cerita mempunyai rentetan sejarah yang panjang dalam kehidupan manusia. Pengkaji sastera rakyat mendapati Teka-teki dapat ditemui dalam budaya pelbagai suku dan bangsa yang tinggal di benua Asia, Timur Tengah, Eropah, Afrika, Australia dan benua-benua lain sejak dari zaman silam lagi. Hal ini tercatat dalam *The Encyclopedia of Religion* (1995: 198) sebagai Teka-teki telah dikenali umum sejak zaman silam lagi. Umumnya, kita hanya dapat katakan seperti dengan genre tradisi lisan lain, Teka-teki telah muncul pada zaman sebelum manusia mengenali huruf lagi.

Jika diamati, kewujudan Teka-teki telah diketahui di beberapa buah negara bertamadun tua seperti India, Palestine dan Mesopotamia sejak beberapa ribu tahun dahulu. Terdapat banyak teks agung silam seperti *Rig Veda* (India), *Old Testament*, dan *Icelandic Sagas* yang mengandungi Teka-teki. Teka-teki tua yang ditemui dalam serpihan tanah liat di Mesopotamia menunjukkan Teka-teki ini mempunyai rentetan sejarah yang panjang, memandangkan Teka-teki berkenaan telah tercatat dalam tulisan klasik Sumaria yang dikenali sebagai *Cuneiform* pada sekitar 3100 S.M. Teka-teki tertua yang dikenal pasti setakat kini terdapat dalam puisi Vedic (*Vediv poetry*) yang dicipta pada pertengahan tahun kedua sebelum masihi. Cerita terkenal tentang Teka-teki terdapat dalam *Old Testament: Judges 14*, yang mengisahkan Samson, seorang Yahudi bertanya kepada Philistine: " *Out of the eater came something to eat; Out of the strong men came something sweet.*" (*Answer: What is sweeter than honey? What is stronger than a lion?*) Selain itu, *the Old Testament* juga melaporkan pertandingan berTeka-teki antara Maharaja Solomon Jerusalem dengan Maharani Sheba. Aristotle ialah cendekiawan pertama yang menarik perhatian umum, apabila beliau

menyamakan Teka-teki dengan metafora. Katanya, "*Good riddles do, in general, provide us with satisfactory metaphors: for metaphor simply riddles, and therefore a good riddle can furnish a good metaphor.*" (Dalam Kaivola-Bregenhøj, 2001: 9-13 & 47). Teka-teki seperti ini membuktikan kepada kita bahawa genre sastera rakyat ini bukan sahaja sudah lama wujud malah dianggap penting dalam masyarakat zaman dahulu hinggan Teka-teki disebut dalam kitab suci agama pada zaman silam.

Buku tertua yang memuatkan Teka-teki ialah *Babylonian School Text* (Taylor, 1948). Selain itu, Plato juga telah menyebut tentang Teka-teki dalam bukunya *Republic* (Dalam *The Encyclopedia of Religion*, 1995: 198). Di negara Yunani purba, paderi-paderi kerap kali melahirkan mesej dalam bentuk Teka-teki pada zaman Yunani purba, paderi yang dipanggil *oracles* kerap kali menyatakan mesej mereka dalam bentuk Teka-teki. Satu daripada contoh Teka-teki yang masyhur pada zaman Yunani lampau ialah "Apakah benda yang mempunyai satu suara dan boleh menjadi empat kaki, dua kaki, dan tiga kaki?" (Jawapan: Bayi yang merangkak dengan kedua-dua tangan dan kakinya, kemudian berjalan dengan dua kaki semasa dewasa, dan akhirnya memerlukan tongkat apabila tua) (Dalam *Ensiklopedia Dunia*, 2005: 208).

Pada kira-kira 700-an, penyajak di Eropah gemar mencipta Teka-teki justeru terbitnya sebuah buku yang dikenali sebagai *Exeter Book*. Buku zaman pertengahan ini telah menghimpunkan hampir seratus buah Teka-teki di Eropah. Di England pula, terbitnya sebuah buku Teka-teki yang berjudul *Amusing Questions* pada tahun 1511 (*The World Book Encyclopedia*, 1992: 272). Sumber Teka-teki awal yang diterbitkan di Yunani dan England ini menunjukkan bahawa sememangnya Teka-teki telah lama bertapak di Barat, yang berkait rapat dengan unsur kepercayaan dan hiburan.

Sejarah ringkas sumber bertulis Teka-teki yang dibincangkan di atas menunjukkan kepada kita bahawa betapa pentingnya genre sastera rakyat ini dalam kehidupan manusia zaman lampau, begitu juga dengan *sundait* kepunyaan orang Kadazandusun.

1.2 Definisi Teka-teki dan *Sundait*

Teka-teki (*riddle*) ialah satu daripada genre tradisi lisan dalam bidang sastera rakyat yang digemari hampir semua suku dan bangsa di dunia ini. Sebelum penulis mendefinisikan *sundait*, iaitu Teka-teki kepunyaan orang Kadazandusun, ada baiknya bagi kita mendalami apakah itu *riddle* dalam bahasa Inggeris dan Teka-teki dalam bahasa Melayu terlebih dahulu.

Merujuk kepada *Kamus Dewan* (2005: 1628), kata dasar Teka-teki ialah "teka" yang membawa maksud menebak, menduga dan mengagak. Dengan kata lain, Teka-teki dikemukakan secara samar-samar dan rumit, jawapannya harus diduga; soalan untuk menduga akal; sesuatu perkara yang susah atau sulit diselesaikan. Menurut Lokman Abdul Samad (2004: 42), Teka-teki Melayu adalah diwarisi secara transmisi daripada generasi-generasi terdahulu kepada generasi baru. Teka-teki juga dianggap oleh anggota masyarakat sebagai hak milik mereka bersama dan menjadi sebahagian daripada tradisi masyarakat mereka. Genre sastera lisan ini masih lagi dipelihara dan dituturkan oleh segelintir masyarakat Melayu yang menganggapnya warisan budaya yang masih tinggi nilainya. Seterusnya, dalam bahasa Inggeris *riddle* diertikan sebagai *terse description of objects in terms intended to suggest something entirely different* (Tylor, 1959) (Dalam Inon Shahrudin Abdul Rahman, 1988: vii).

Pengkaji sastera rakyat seperti; George dan Dundes pula (1963 [1975]: 111-148) memberikan penjelasan berikut:

Riddle is a traditional verbal expression which contains one or more descriptive elements, a pair of which may be in opposition; the referent of the elements is to be guessed.

Inon Shahrudin Abdul Rahman (1988: vii) pula menyatakan bahawa Teka-teki Melayu bukan sahaja terbatas kepada jawapan-eka perkataan (*one word answer*) atau jawapan panjang bagi Teka-teki masalah (*problem type riddles*); tetapi ia juga memerlukan jawapan-jawapan yang berirama atau bersajak dengan pembayang Teka-teki itu. Harun Mat Piah (1989:343) pula menyatakan bahawa Teka-teki merupakan satu genre puisi yang tersendiri

terutamanya dari segi isi dan fungsi. Bagaimanapun, dari segi bentuk dan struktur ia tergolong sebagai bentuk bebas yang terdiri daripada ungkapan-ungkapan yang mungkin tergolong ke dalam genre yang lain, terutamanya syair dan pantun. Menurutnya lagi, teki-teki terdapat dalam bentuk prosa, merupakan kalimat-kalimat yang sederhana atau yang lebih panjang.

Lokman Abdul Samad (2004: 43-44) mencatatkan bahawa kata *sundait* merupakan gabungan dua patah perkataan, iaitu "*sunudai*" (beritahu) dan "*karait*" (dapat menjawab). Oleh itu, *sundait* adalah sama dengan Teka-teki kerana *sundait* mengandungi soalan dan jawapan, yang memerlukan satu kelompok penutur dan peneka. Evans (1955: 233-244) dalam "*Some Dusun Proverbs and Proverbial Saying*" ada menyebut tentang *siriban* dan *sundapat*. Seterusnya, Evans (1955:233) membezakan *siriban* dan *sundapat* melalui catatan berikut:

- i. *Siriban (the word is equivalent to Malay word sindiran, sneering talk) are usually short, pithy and incisive sayings, often sneering, ironical, derisive, sententious, or metaphorical.*
- ii. *Sundapat seems to be of the same derivation as the Malay word dapat, to get—something got by thinking. I am told that a man will sometimes say, "Aisok pandapat", "I can't "get it," "get it" in the sense of understanding of finding the answer to riddle or to some problem.*

Berdasarkan catatan di atas, penulis dapati *sundapat* yang disebut oleh Evans ialah satu daripada subgenre *sundait*. Menurut Lokman Abdul Samad (2004: 43) lagi, *sundait* adalah salah satu bentuk khazanah sastera rakyat tidak dapat dipisahkan daripada masyarakat Kadazandusun. *Sundait* masih dituturkan oleh masyarakat Kadazandusun oleh generasi tua sehingga kini terutamanya masyarakat Kadazandusun yang tinggal di luar bandar, khususnya di pedalaman. Untuk mengelakkan kebosanan atau sebagai hiburan, *sundait* lazimnya dituturkan pada musim menuai padi. Dengan berbalas-balas *sundait* yang biasanya dilakukan oleh lelaki dan perempuan ketika menuai padi, suasana menjadi meriah. Petikan berikut dapat menggambarkan kemeriahan berkenaan:

*Sesungguhnya perkara yang dapat mengelirukan si pendengar itulah yang mewujudkan keceriaan atau menggelikan hati. Lazimnya, apabila si peneka gagal untuk menjawab *sundait* tersebut, keadaan akan bertambah meriah dan akan bemulalah senario saling berbalas-balas *sundait*, masing-masing akan membawa pelbagai tema yang mengharapkan si peneka akan gagal untuk menjawabnya (Lokman Abdul Samad, 2004: 47).*

Seterusnya, Lokman Abdul samad (2004: 44) menjelaskan bahawa *sundait* dilakukan seolah-olah pertandingan kerana ia menguji kebijaksanaan dan ketajaman fikiran kedua-dua belah pihak. Pemenangnya adalah pihak yang dapat menjawab *sundait* dengan tepat dan banyak (melebihi pihak yang satu lagi).

Berdasarkan penjelasan di atas, jelaslah bahawa *sundait* orang Kadazandusun menyerupai Teka-teki Melayu dan *riddles* di Barat. Namun begitu, penulis dapati *sundait* mempunyai keunikannya yang tersendiri kerana *sundait* berkait rapat dengan kehidupan, pantang larang dan kepercayaan orang Kadazandusun.

1.3 Latar Belakang Kajian

Orang Kadazandusun merupakan satu daripada etnik bumiputra di Sabah yang kaya dengan pelbagai genre sastera rakyat, yang disebarkan dari satu generasi ke satu generasi lain secara lisan. Pada masa kini, terdapat banyak orang tua Kadazandusun didapati masih menuturkan pelbagai genre sastera rakyat berbentuk cerita seperti mitos, legenda, dan cerita rakyat serta sastera rakyat bukan bercorak cerita seperti *sundait* (Teka-teki), peribahasa, *rinait* (mantera) dan *bahul* (puisi).

Daripada sebegitu banyak sastera rakyat bukan bercorak cerita, penulis tertarik dengan *sundait* (Teka-teki) orang Kadazandusun. Tinjauan awal yang pengkaji lakukan di sekitar Tuaran, Menggatal dan Kota Kinabalu mendapati bahawa kebanyakan warga tua Kadazandusun yang hidup pada masa kini di tempat-tempat berkenaan masih ingat terhadap *sundait* yang pernah dituturkan oleh orang tua pada masa dahulu. Informan yang pengkaji temui

seperti Romzi Abdullah, Setia Sugara dan Abar Gumpai memberitahu bahawa aktiviti berTeka-teki dalam kalangan orang Kadazandusun di Sabah pada sekitar 1960-an adalah begitu giat sekali, khususnya pada musim menuai padi. Mereka mengatakan bahawa para petani yang menuai padi pada masa itu melibatkan diri dalam aktiviti berTeka-teki. Dengan kata lain, terdapat banyak *sundait* yang ditanya dan dijawab dalam kalangan petani yang sedang bergotong-royong menuai padi di bukit atau di sawah pada setiap tahun. Dari setahun ke setahun, banyak sekali *sundait* lama yang berulang-ulang disebarkan secara lisan, tidak ketinggalan, terdapat banyak *sundait* baharu yang dicipta oleh petani yang kreatif. Keadaan sebegini menyebabkan beratus-ratus buah *sundait* diwarisi dari satu generasi ke satu generasi lain sehingga ke masa kini.

Aktiviti berTeka-teki amat menghiburkan antara pihak yang bertanyakan *sundait* dan juga pihak yang cuba meneka jawabannya. Ketiga-tiga informan yang pengkaji temui di peringkat awal turut memberitahu orang kampung mempunyai pantang-larang agar tidak berTeka-teki pada hari-hari biasa kecuali musim menuai padi. Menurut mereka lagi, orang kampung percaya bahawa jika mereka melanggar pantang larang ini maka hasil padi akan terjejas.

Berdasarkan tinjauan awal yang penulis lakukan ini, pengkaji yakin bahawa sebahagian besar daripada *sundait* yang dicipta oleh orang Kadazandusun pada masa lampau masih diwarisi sehingga ke hari ini. Atas sebab ini, penulis yakin dapat mengumpul sejumlah *sundait* daripada mulut informan keturunan Kadazandusun kelak.

Berdasarkan tinjauan awal yang pengkaji lakukan di Perpustakaan Penyelidikan Negeri Sabah, Perpustakaan Tun Fuad dan Perpustakaan Universiti Malaysia Sabah, didapati tidak banyak penerbitan akademik atas *sundait* orang Kadazandusun dilakukan oleh pengkaji tempatan atau pun pengkaji luar (huraian terperinci dimuatkan dalam bab tinjauan literatur). Dapatan penelitian awal ini, mendorong pengkaji untuk melakukan